

Milli Kimlik İnşasında Din Eğitiminin Gerekliği Üzerine Bir Değerlendirme

A Review on the Necessity of Religious Education in the Construction of National Identity.

Saadet İder

Öğretim Görevlisi Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı

Lecturer PhD, Necmettin Erbakan University, Theology Faculty, Department of Religious Education Konya / Türkiye

saadetciftkat@hotmail.com | <https://orcid.org/0000-0002-8826-4849>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.1329440

Article Information / Makale Bilgisi

Received / Geliř Tarihi: 18.07.2023

Accepted / Kabul Tarihi: 25.12.2023

Published / Yayın Tarihi: 30.12.2023

Cite as / Atıf: İder, Saadet. "Milli Kimlik İnşasında Din Eğitiminin Gerekliği Üzerine Bir Değerlendirme". *Marife* 23/2 (2023) 617-634. <https://doi.org/10.33420/marife.1329440>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır."

Millî Kimlik İnşasında Din Eğitiminin Gerekliliği Üzerine Bir Değerlendirme

Özet

Millet kendi içerisinde benzerlik ve bağlı olduğu değerlerde aynılık bulunan, kendisi dışındaki gruplardan bu yönüyle ayrılan insan topluluğudur. Kişilerin ya da grupların bağlı olduğu millet olgusu, içerisinde barındırdığı dil, din, ırk, tarih birliği ile gelişen mensubiyeti millî kimlik kavramı ile ortaya koymaktadır. Millî kimlik, bireyin ve toplumun bağlı olduğu millî kültüre ve o kültürün her bir ögesine bağlılığı düzeyinde üstlendiği kolektif bir kimliktir. Tekliği birliğe dönüştürerek, ortaklık ve aidiyet vurgusu ile kişisel kimliği kolektif ruha yücelten üst bir değerdir.

Milletlerin kendi varlığını kabul ettirmesi ve sürdürmesi, kendi mensuplarına kazandıracığı millî kimlikle mümkündür. Bu amaçla her millet, eğitim olgusunu bir araç olarak kullanmakta ve millî kimlik inşasında eğitimin etkin gücünden yararlanmaktadır. Edebiyat, tarih, vatandaşlık eğitimi vb. araçlarıyla millî kimlik inşasına katkı sunulmaktadır. Bunların yanı sıra, din eğitimi de millî kimliği inşa eden temel dinamikler arasında yerini almaktadır. Zira, millî kimliğin teşekkül ettiği kök değerler arasında din, başat unsurlardan biri durumundadır. Hatta ilahi kaynaklı olması sebebiyle millî kimliği inşa eden değerler arasında etki gücü en yüksek olanıdır.

İslam ırk, renk, dil farklılığını bizzat tesis ettiği için milletleri oluşturan bu unsurlara dikkat çekmekte ve yaratılıştaki bu çeşitliliği Allah'ın kudretine delil olarak sunmaktadır. Bu durumda her milletin İslamı temsili ve yaşama biçimi farklılaşmaktadır. Her bir milletin ürettiği İslam kültürü, İslam medeniyetini ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple İslam'da ırk farklılığı ilahi bir hikmettir ve herhangi bir ırkın ya da milletin üstünlüğü ya da yüceliği söz konusu değildir. Dolayısıyla ırkçı nitelikteki sözde bir millî tutuculuğu İslam ile temellendirmek mümkün olmadığı gibi bu türde bir eğilim, sergilediği aşırılık geleneği ile İslam'ın kendisine de zarar vermektedir. Bu sebeple aşırılık ya da üstünlük gayretine dönüşmeyen, İslam anlayışına uygun bir millî kimlik geliştirme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Millî kimlik, kişisel ve toplumsal bir mesele olması itibarıyla bilimsel araştırmalarda dilsel, tarihsel, toplumsal ve dinsel boyutuyla sıklıkla ele alınmaktadır. Bu çalışma, günümüzde millî kimliği sarsan iç ve dış müdahalelerin gittikçe artan şiddeti sebebiyle millî kimlik inşasında din eğitiminin zaruri olduğuna dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Araştırma doküman analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiş, millî kimlik inşasında din eğitiminin niçin gerekli olduğu sorusuna cevap aranmıştır. Türk İslam kimliğini belirgin kılmak üzere çocukların ve gençlerin millî kimlik edinme sürecinde din eğitiminin işlevi ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Çalışma, dinin millî duygu ve anlayış gelişimindeki etkin rolü üzerine millî kimlik inşasında din eğitiminin gerekliliğini savunmaktadır. Araştırmada, dinin millî kültürün en güçlü unsurlarından biri olduğu, farklı milletleri oluşturan dil, ırk, renk çeşitliliğinin ilahi kaynaklı olduğu ve bu çeşitliliğin millî kimlik inşasında dini bir referans olması gerektiği ortaya koyulmuştur. Araştırma sonucunda, din eğitiminin millî duygu ve düşünce gelişimine olan katkısının farklı yöntemlerle ortaya konulması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Millî Kimlik İnşası, Millî Kimlik, Millî Kültür, Millî Değer

A Review on the Necessity of Religious Education in Forming a National Identity

Summary

Nation refers to a group of people who have similarities within themselves and the same values to which they are attached, and who differ from other groups in this respect. The phenomenon of nation, to which individuals or groups are affiliated, reveals the membership of individuals with the concept of national identity with the unity of language, religion, race and history. National identity is a collective identity assumed by the individual and society at the level of their attachment to the national culture and each element of that culture. It is a supreme attribution that transforms uniqueness into unity and elevates personal identity to the collective spirit with the emphasis on partnership and belonging. Nations recognize and sustain their existence through the national identity that they will give to their members. For this purpose, every nation uses education as a tool and benefits from the effective power of education in forming of a national identity. Courses such as literature, history and citizenship are among that serve this cause. Moreover, religious education refers to one of the fundamental dynamics that forms the national identity. This is because religion is one of the dominant elements among the root values in which national identity is formed. Among other values, religion has the highest power of influence due to its divine origin.

Islam draws attention to the elements that make up nations because it itself points out the differences in race, color and language, and presents this diversity in creation as evidence of Allah's power. Each Muslim nation represents and lives Islam in different ways. The Islamic culture produced by each nation has created Islamic civilization. For this reason, racial diversity in Islam is a divine wisdom. No race or nation has superiority or greatness over any other. The national conservatism of a racist nature cannot be justified by Islam, and such a tendency harms Islam itself with its extremism. We need to develop a national identity that does not lead to extremism or seeking superiority.

Since national identity is a personal and social issue, it is frequently addressed in scientific research studies with its linguistic, historical, social, and religious dimensions. This study draws attention to the importance and function of religious education in forming of national identities due to the increasing severity of internal and external interventions that undermine national identity. The research was carried out using the method of document analysis and sought to answer the question of why religious education is necessary in the construction of national identity. It aims to reveal the function of religious education in children and young people's process of acquiring national identity to make Turkish Islamic identity prominent. The study argues for the necessity of religious education in forming of a national identity based on the effective role of religion in the development of national feelings and understanding. The study reveals that religion is one of the strongest elements of national culture, that the diversity of language, race and color that make up different nations is of divine origin and that this diversity should be a religious reference in the construction of national identity. At the end of the research, it was suggested that the contribution of religious education to the development of national feelings and thoughts should be discussed with different methods.

Keywords: Religious Education, Formation of National Identity, National Identity, National Culture, National Value.

Giriş

Kimlik insanın varoluşunu anlamlandırılan, özünü anlaması ve açıklamasına aracı olan, yaşam boyu kendisine rol ve sorumluluk tayin eden özellikler bütünüdür. Kişiyi ya da grubu diğerlerinden ayıran, dış dünya tarafından tanınmasına imkân veren kendine özgü özelliklerdir.¹ Onların sahip olduğu özelliklerin yanı sıra ait olduğu yeri de belirten bir kavramdır.² Kişiyi bedensel, zihinsel ve psikolojik boyutuyla tanımlayarak toplum içerisindeki fonksiyonunu belirginleştiren, sosyal bir yapıya uyum sağlamasını kolaylaştıran, kişinin kendini tanımladığı ya da tercih ettiği aidiyeti ifade etmektedir.³ Bu durumda kimlik, kişinin istemli olarak edindiği ya da istemsiz olarak dışarıdan tanımlandığı nitelikleri ihtiva etmektedir.

Kimlik, bireyselliği ve toplumsallığı yönüyle hem teklik hem çokluk ifade etmektedir.⁴ Bu sebeple bireysel ve kolektif olmak üzere ikiye ayrılmaktadır: Bireysel kimlikler çok yönlü ve durumsal olup zamana ve şartlara göre önem düzeyi değişebilmektedir. Kolektif kimlikler (etnik, dinî, millî bağ vb.) ise durumsal değil, kapsayıcı olup bireysel duygu ve tercihler yerine kolektif bağı esas almaktadır.⁵

¹ Hamza Sadan, "Kur'an Bağlamında Millî Kimlik ve Dil", *AKİF Dergisi* 51/2 (2021), 79.

² Recep Yıldız - Sakine Demir, "Millî Kimliğin Oluşumunda Zihniyet", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/8 (2003), 3.

³ Atilla Aktaş, "Milliyetçilik Kuramları Bağlamında Ömer Seyfettin'in Hikayelerine Göre Türk Kimliğinin Tanımları ve Millî Kimlik Bağları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 23/2 (2019), 416.

⁴ Süleyman Yıldız, "Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği", *Millî Folklor* 74 (2007), 9-16.

⁵ Muhittin İmlî, "Cumhuriyetin Millî Kimlik İnşası ve Dil Özelinde Dini Reformasyon Çabaları", *Dini Araştırmalar* 22/56 (2019), 413.

Kolektif kimlik toplumsal yaşamın temel bir dinamiği olup toplum içerisindeki uyum ve düzenin tesisine hizmet etmektedir. Din, renk, ırk gibi unsurlar kolektif bağı oluşturan temel değerlerdir. Bu sebeple kolektif kimlik kendi içerisinde etnik, dinsel ve millî kimlik olmak üzere alt gruplara ayrılmaktadır.⁶ Bu kimlik türlerinin her biri hem toplum içerisinde bireysel yer edinimini hem de bireyler arasındaki ortaklıkla toplumun devamını temin etmektedir.

Kolektif kimlikler arasında en kapsamlı olanı, millî kimliktir.⁷ Millî kimlik bireylerin toplumsal tecrübelerine dayanan, onları bir arada tutan ve yaşatan, millette dair aidiyet bilinci ve duygusu oluşturan farkındalıktır.⁸ Her toplumun kendisine özgü bir yaşam sistematiği olduğu dikkate alındığında millî kimliğin varlığı karşımıza çıkmaktadır.⁹ Millî kimlik, toplumu oluşturan diğer değerlerle ilişkili olarak temsil edilmektedir. Toplumun inanç ve yaşam biçimi millî kimlikte yer almakta, bireyler bir ırkın ya da milletin duygu, düşünce ve inançlarının bütününe yani bir kimliğe kavuşarak biyolojik benzerlik taşıyan diğer toplumlardan ayrılmaktadır.¹⁰ Bu durumda millî kimlik, insan kimliğinin nesnellliğini, millet üzere tanımlayan öznel birer niteliğe dönüştürmektedir.

Millî kimliğin bir millete ya da devlete ait olma duygusu olduğu yönünde fikir birliği mevcuttur.¹¹ Millet ve devlet kavramları ekseriyetle birbiri ile mezkûr ve katıyetle birbirinin mütemmimidir. Ancak devlet, bir yönetim birimi olup siyasi kurumlardan müteşekkildir; millet ise farklı bir oluşumu ifade etmektedir.¹² Millet, geçmişi ve gelecek düşüncesi bir olan, aynı kültür içerisinde yaşayan, aynı değerleri özümseyen ve çocuklarını bu değerlerle yetiştiren topluluktur.¹³ Kendi içerisinde benzerlik ve bağlı olduğu değerlerde aynılık bulunan, kendisi dışındaki gruplardan bu yönüyle ayrılan insan topluluğudur.

Millet ve millî kimlik, soyut ve karmaşık kavramlardır.¹⁴ Bu sebeple her iki kavram farklı temeller üzerine inşa edilmekte, farklı anlamlara bürünmektedir. Millî kimlik kavramının anlam ve değerinin her ülkede, toplumda, hatta aynı toplum içerisinde dahi farklılaşma sebebi, her toplumun zihniyet yapısının ve o zihni-

⁶ İmıl, "Cumhuriyetin Milli Kimlik İnşası ve Dil Özelinde Dini Reformasyon Çabaları", 413.

⁷ Sinem Şahnagil, "Küreselleşmeye Karşı Ulus Devlet: Milli Kimliğin Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme", *Balıkesir Üniversitesi The Journal of Social Science Institute* 19/36-1 (2016), 606.

⁸ Aktaş, "Milliyetçilik Kuramları Bağlamında Ömer Seyfettin'in Hikayelerine Göre Türk Kimliğinin Tanımları ve Milli Kimlik Bağları", 417.

⁹ Ramazan Ergöz - Oğuz Doğan, "Kültürel Bellek Mekanı ve Milli Kimlik Yaratmada Pınarbaşı Ağıtlarının İşlevi", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 47 (2020), 32.

¹⁰ Yücel Gelişli, "Çocuk Dergilerinde Milli Kimlik ile İlgili Değerlerin Sunuluşu", *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi* 32 (2013), 84.

¹¹ Richard R. Verdugo - Andrew Milne, *National Identity Theory and Practice* (Charlotte: Information Age Publishing, 2016), 2.

¹² Timothy Wai Wa Yuen - Francis Ka Tung Mok, "Promoting National Identification through Civic Education: a study of the views of civic educators in Hong Kong", *Citizenship, Social and Economics Education* 13/2 (2014), 83-84.

¹³ Yener Özen, "Türk Milli Kültüründe Değerler ve Değerlerin Milletteşmeye Etkisi", *Hikmet Yurdu* 7/14 (2014), 84.

¹⁴ Yuen - Mok, "Promoting National Identification through Civic Education: a study of the views of civic educators in Hong Kong", 83-84.

yeti meydana getiren zeminin farklılığıdır.¹⁵ Bu durumda millî kimliğin tanımlayıcısı ya da belirleyicisi nedir?

Birinci anlayışa göre, bir milletin kimlik kazanması ve diğerlerinden ayrışmasındaki temel unsur, tarihi boyunca biriktirdiği örf, adet, gelenek, görenek gibi maddî ve manevî değerlerin bütününden oluşan millî kültürdür.¹⁶ Sayısız bileşeni ile her topluma özgü bir yaşam biçimi ortaya koyan kültürün millî kimlik üzerinde belirleyici olduğu mutlaklıdır. Kişi, bağlı olduğu kültüre göre millî kimlik edinmektedir. Yani Türk kültürüne sahip olan insan Türk kimliği taşımaktadır ve Türk'tür.¹⁷ Kişi o kültürü derinlemesine yaşadığı sürece mensubiyet duygusu da aynı ölçüde artmaktadır ki millî kimlikte asıl olan bu mensubiyet duygusudur.¹⁸ Dolayısıyla millî kimlik bir toplumun kendine özgü kültürel sürekliliğine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁹ Kültüre süreklilik kazandıran ise kişilerin ona bağlılığı ve katkısıdır. İnsanoğlu kültürün hem oluşum ve aktarımında rol oynayarak hem de millî kültürü şekillendirerek kültürün sürekliliğini tesis etmektedir.²⁰

İkinci anlayışa göre, millî kimlik bireyin ve toplumun bağlı olduğu ırka göre ortaya çıkmaktadır.²¹ Bu görüşe paralel olarak, bir millete aidiyet ve mensubiyet kan bağı, etnik köken, tarih, ata, ortak değerler, hımsılık ve dile dayandırılmaktadır.²² Bu durumda millî kimliğe dair kişisel bir tercih söz konusu değildir. Kişinin içinde doğup büyüdüğü toplum onun millî kimliğini tayin etmektedir. Dolayısıyla birey bir tercihte bulunmaktan ziyade kimliğini kabul edip gereklerini yerine getirmek durumundadır.²³

Ziya Gökalp millet kavramını ırk, kavim, coğrafya ve siyaset üzerine değil; dil, din, ahlak ve estetik duygu ortaklığı ile temellendirmektedir.²⁴ Bu görüşe göre, aynı dini paylaşan kimseler aynı millete mensuptur. İslam'da ümmet kavramı ile temsil edilen bu mensubiyet, bugünkü millet kavramı ile aynı anlama gelmemektedir. Çünkü Kuran'da 15 yerde geçen millet kavramı din ve şariat anlamına gelmektedir, yer yer din kelimesinin yerine kullanılmaktadır.²⁵ Hatta Kuran'da geçtiği yerlerde ırk, ulus ya da ortaklık taşıyan insan topluluğu ile bir bağlantısının bulunmadığı ortaya konulmaktadır.²⁶ Bu durumda "millet" kavramı tarihsel süreç içerisinde

¹⁵ Yıldız - Demir, "Millî Kimliğin Oluşumunda Zihniyet", 22.

¹⁶ Özen, "Türk Millî Kültüründe Değerler ve Değerlerin Milletleşmeye Etkisi", 63.

¹⁷ Gelişli, "Çocuk Dergilerinde Millî Kimlik ile İlgili Değerlerin Sunuluşu", 84.

¹⁸ Cengiz Karataş, "Türk Kültürü ve Millî Kimlik Bağlamında 'Kozmopolitizm'", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2012), 108.

¹⁹ Yıldız - Demir, "Millî Kimliğin Oluşumunda Zihniyet", 8.

²⁰ Cengizhan Aynacı, "Küregenleşme: Gençliğin Küreselleşmesi Sürecinde Millî(leşemeyen) Kültür", *Sosyal Sağlık Dergisi* 1/1 (2021), 3.

²¹ Ahmet Metehan Şahin, "Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Hikâyelerinde Millî Kimlik İnşası", *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi* 5/10 (2019), 278.

²² Verdugo - Milne, *National Identity Theory and Practice*, 3.

²³ Özcan Yeniçeri, *Küreselleşme Karşısında Milliyetçilik ve Kimlik* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2005), 229.

²⁴ Şahin, "Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Hikâyelerinde Millî Kimlik İnşası", 279.

²⁵ Hatice Özyurt, "Millet Kavramının Anlam Alanı ve Teorik Çerçevesi", *Genç Mütefekkirler Dergisi* 1/2 (2020), 97.

²⁶ Özyurt, "Millet Kavramının Anlam Alanı ve Teorik Çerçevesi", 131.

anlam kayması yaşayarak bugün İslam toplumlarında dahi farklı bir gerçekliği niteler hale gelmiştir. Dolayısıyla millet kavramının dinî literatürdeki anlamı ile bugün sosyal bilimlerde ifade ettiği anlam farklıdır. Ancak millî kimliğin teşekkül ettiği kök değerler arasında dinin temel unsurlardan biri olduğu mutlaklıdır. Diğer taraftan, bugünkü millet olgusunu belirleyen tek unsur din değildir. Çünkü milletlerin oluşumu din birliğine dayanmamaktadır. Irka özgü dil, din, tarih gibi değerler her toplumun millî kültürünü ve kimliğini oluşturmaktadır. Bu sebeple millî kimliğin tanımlayıcısı olarak farklı öğeler dile getirilse dahi, hiçbiri birbirinden kopuk ya da bağımsız olmayıp bunların her biri belirleyici durumdadır.

Millî kimlik, bilimsel araştırmalarda gerek dilsel ve tarihsel gerek toplumsal ve dinsel boyutuyla sıklıkla ele alınmaktadır. Literatürde millî kimlik ile ilişkili olarak vatanseverliği çocuk dergileri özelinde analiz eden ve vatan-vatanseverlik değerinin yeteri kadar işlenmediğini ortaya koyan,²⁷ küreselleşmenin yerel ve millî kimlikler üzerindeki etkisine dikkat çekerek millî kimliğin tesisi için somut kültürel mirasın yanı sıra somut olmayan kültürel mirasın da korunması gereğini dile getiren,²⁸ cumhuriyet sonrası basılan çocuk dergilerinin millî değer oluşumuna ve millî kimlik inşasına katkısını ortaya koyarak devletin resmi dilinin Türk kimliği ve değerlerini kazandırmak için en önemli araçlardan biri olduğunu ortaya koyan²⁹ ve Türk millî kültüründe yer etmiş değerlerin milletleşme üzerindeki etkisini tespit eden³⁰ çalışmalara rastlamak mümkündür. Dinî literatürde ise millî kimlik üzerine sınırlı sayıda çalışma olduğu dikkat çekmektedir. İlgili bir araştırmada millî kimlik; din ve kültür ilişkisine dayandırılarak açıklanmakta, küreselleşme ve kitle iletişim araçlarının millî kimliği tehdit edici yönüne dikkat çekilerek millî varlığı korumanın tek yolunun din olduğu savunulmaktadır.³¹ Başka bir çalışmada ise millî kimlik, dil ve milletlerin çeşitliliğini bildiren ayetler çerçevesinde ele alınarak bu çeşitliliğin üstünlük sebebi değil, Allah'ın kudret delili olduğu ortaya konulmaktadır.³² Bu çalışma ise, dinin millî duygu ve düşünce oluşumundaki katkısı üzerine millî kimlik inşasında din eğitiminin gerekliliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Doküman analizi yönteminin kullanıldığı araştırma kapsamında, "Millî kimlik inşasında din eğitime niçin ihtiyaç duyulmaktadır?" sorusuna cevap aranmaktadır.

1. Millî Kimlik İnşasında Din Eğitiminin Gerekliliği

Millî kimlik, kişinin doğduğu coğrafya ve topluma bağlı olarak edindiği, taşıdığı ve dışa vurduğu niteliksel ve durumsal bir kimliktir. Tekliği birliğe dönüştürerek ortaklık ve aidiyet vurgusu ile kişisel kimliği kolektif ruha yücelten üst bir değerdir. "Aynı kültür çevresinde yaşayıp, aynı mukaddesleri paylaşan ve benzer dış

²⁷ Mehmet Yılmaz - Tayyip Duman, "TRT Çocuk Dergisi'nde Milli Bir Değer Olarak 'Vatan - Vatanseverlik' Değeri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 7/2 (2018), 639-657.

²⁸ Metin Arıkan, "Küreselleşme ve Milli Kimlik Açısından Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 8/2 (2008), 1-8.

²⁹ Gelişli, "Çocuk Dergilerinde Milli Kimlik ile İlgili Değerlerin Sunuluşu".

³⁰ Özen, "Türk Milli Kültüründe Değerler ve Değerlerin Milletleşmeye Etkisi".

³¹ Suat Cebeci, "Milli Kimlik Bağlamında Din - Kültür İlişkisi", *Akademik İncelemeler* 3/2 (2008), 1-11.

³² Sadan, "Kur'an Bağlamında Milli Kimlik ve Dil".

şartlar içinde yaşayanları aynı şahsiyet içinde birleştiren bir kavramdır".³³ Bir ulusun norm, değer ve düşünce sisteminden kaynağını alan güçlü bir duygusal bağ üzerine kurulmuş şuurlu bir aidiyettir.³⁴ Dil, din, örf, adet, gelenek ve görenek gibi değerler bütünü ile belirli bir toprağa olan bağlılığı ifade etmektedir.³⁵

Millî kimlik, millî değerlerin kazanılması ile beliren bir kimliktir. Millî değer ise "bir milletin içinde yüzyıllar boyunca gelişerek kültürünün temellerini oluşturmuş, yaşanan toplum içerisinde doğruluğu kabul edilmiş, toplumun faydasına olan, ekonomik, dini, sosyal, ırki, ilmi, siyasi, tarihi ve kültüre bağlı olan kural ve inançların tümüne"³⁶ işaret etmektedir. Millî değerler bir milletin ırk, vatan, din, tarih, kültür, örf ve adetinden kaynağını alan ve nesilden nesile aktarılan hem millî hem manevi duygu, düşünce ve inançlardan oluşmaktadır.³⁷ Bir milletin bireylerini ortak amaçlar etrafında toplayarak varlığını sürdürme gücünü kazandıran,³⁸ diğer milletlerden etkilenmesini engelleyen ve millet içerisindeki ayrışmayı önleyen hem pekiştirici hem kaynaştırıcı etmenlerdir.³⁹ Bu durumda bir millet, değerleri sayesinde bir arada kalmakta ve birbirine kenetlenmektedir ki Türkleri bir arada tutan ve kenetleyen ana unsur değerleridir.⁴⁰ Bu yönüyle, millî değerlerin bütünü millî kimliğin özünü oluşturan kaynak güçlerdir.

Bugünün global dünyasında millî kimlik hayatî öneme sahiptir. Modern zamanda millî kimlik, toplumları ulus devlet haline getirirken sağladığı motivasyon ile insanın var olabilmesinin en temel yollarından biri olarak görülmektedir.⁴¹ Ulus devletler bu itici kuvvetle, varlığını ilan etmekte ve idame ettirmektedir. Bu sebeple modernleşme sonrası ortaya çıkan devletler vatan, kültür, dil, tarih ve inanç birliğine dayanmaktadır.⁴² Bu birliğin ve varlığın, devamlılık kazanması için millî bir şuur ve gayrete dönüşmesi zarurîdir. Bu anlamda modern devletlerin belirli bir coğrafyada hakimiyet kurmak ve o bölgeyi kontrol etmek için sahip olduğu en etkili araçlardan biri millî kimlik inşasıdır.⁴³

Millî kimlik, kolektif bilinci destekleyen, doğan ve gelişen bir gerçekliktir.⁴⁴ Millî kimliğin gelişmesi ise, kendisini oluşturan unsurların gelişmesine bağlıdır. Bu sayede millî kimlik bileşenlerinin gelişimi, toplumun gelişmesine de imkân ver-

³³ Nevzat Köseoğlu, *Millî Kültür ve Kimlik* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2018), 37.

³⁴ Dmytro Shevchuk vd., "The National Identity and Orthodox Church: The Case of Contemporary Ukraine", *Ethics & Bioethics* 12/3-4 (2022), 199.

³⁵ Karataş, "Türk Kültürü ve Millî Kimlik Bağlamında 'Kozmopolitizm'", 108.

³⁶ Özen, "Türk Millî Kültüründe Değerler ve Değerlerin Milletleşmeye Etkisi", 85.

³⁷ Mehmet Özkartal, *İlköğretim Sanat Etkinlikleri Dersinde Dede Korkut Destanı'nın Millî Değerlerin Kazanılmasına Etkisi* (Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 64.

³⁸ Recep Özkan, *Türk Eğitim Sisteminde Himayeci Değerler: İlköğretim Ders Kitapları Örneği* (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 52.

³⁹ Yılmaz - Duman, "TRT Çocuk Dergisi'nde Millî Bir Değer Olarak 'Vatan - Vatanseverlik' Değeri", 642.

⁴⁰ Özen, "Türk Millî Kültüründe Değerler ve Değerlerin Milletleşmeye Etkisi", 60-65.

⁴¹ Shevchuk vd., "The National Identity and Orthodox Church: The Case of Contemporary Ukraine", 199.

⁴² Gelişli, "Çocuk Dergilerinde Millî Kimlik ile İlgili Değerlerin Sunuluşu", 83.

⁴³ Rahime Süleymanoğlu Kürüm - Elif Gençal Eroler, "Spatial Constructions of Homeland in Turkish National Identity: Exclusion and Inclusion of Europe", *Uluslararası İlişkiler* 20/77 (2023), 17.

⁴⁴ Ömrüm Işıkyay Gürbüz, "Kadın ve Savaş Perspektifinden Millî Kimlik İnşası 'Millî Savaş Hikâyeleri Ekseninde'", *Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11 (2021), 1811.

mektedir.⁴⁵ Din, dil, tarih, edebiyat, müzik gibi unsurların bütünü doğrudan millî kültürü meydana getirmektedir. Millî kültür ise millî kimliğin inşasında temel kaynak durumundadır.⁴⁶ Her toplumun inanış ve yaşayış biçimi farklılık gösterdiği için her kültür zorunlu olarak millî hale gelmekte, yani şahsiyet kazanmakta, kimlik sahibi olmakta ve diğerlerinden ayırt edilebilmektedir.⁴⁷ Bu yönüyle millî kültür, millî kimlik inşasının çıkış noktasıdır. Millî kültürün korunması ve aktarılmasıyla yeni nesillerde millî kimliğin inşası mümkün olacaktır. Aynı kimliği taşıyan kişiler toprak, vatan, bayrak gibi değerleri korumak üzere ortak akıl geliştirecektir. Haliyle kültürel mirasın korunum, millî birlik ve beraberliği de her zaman temin edecektir.⁴⁸

Millî kimlik inşası, millî kültür unsurlarının her birinin işe koşulması ile mümkündür. Bu anlamda ulusal kimliğin önemli bir unsuru olan dil, millî kimlik inşasında harç işlevi görerek eski ile yeni arasında köprü vazifesi üstlenmekte, topluma aidiyet duygusu kazandırmakta ve kültür aktarımını sağlamaktadır.⁴⁹ Dil, millî duygu ve değer aktarımında yüklendiği mana ve sergilediği estetikle -yazılı ya da sözlü formuyla- millî kimlik inşasının etkili ve zorunlu bir ögesidir. İkinci olarak, tarih millî şuuru her zaman ayakta tutan, tecrübeye dayalı somut veri sağlayarak ulusun geleceğini şekillendiren temel dinamikler arasında yerini almaktadır. Her milletin tarihsel bir belleğe ve millî bir bilince ihtiyacı vardır.⁵⁰ Geçmişinde zaferlere, fetihlere, mücadelelere ve siyasi başarılarla imza atmış bir milletin bugün yere daha sağlam bastığına şüphe yoktur. Hatta Sadri Maksudi Arsal, bir milletin tarihindeki acıların dahi millî hisleri zayıflatmadığına, bilakis güçlendirdiğine dikkat çekmektedir.⁵¹ Üçüncü bir değer ise, kaynağını Kutsal'ın kendisinden alan ve bu yönüyle diğerlerinden farklılaşan, millî kültürü daha çok manevi yönden geliştiren din olgusudur. Hatta din ve dini değerlerin kültürün en önemli ögesi olduğu, sosyal bilimlerin inkâr edemediği bir gerçekliktir.⁵² Çünkü dinler millet bağıni hem koruyan hem güçlendiren müesseselerdir.⁵³ Bu sebeple dinî bakış açısı, her milletin varlığını anlamlandırarak ve diğer milletlere karşı tavır ve tutum belirleyerek kolektif kimliğe hizmet etmesi yönüyle önemlidir. Bu yönüyle dini kimlik, millî kimlik inşasındaki diğer tüm unsurların birleşimi için de kritik öneme sahiptir.⁵⁴ Zira, diğer unsurlardan farklı olarak onun ilahi kaynaklı olması onun etki gücünü artırmaktadır.

⁴⁵ Sadan, "Kur'an Bağlamında Milli Kimlik ve Dil", 80.

⁴⁶ Haluk Ölçekçi, "Küreselleşme ve İletişimin Milli Kültürlere Etkileri", *Gazi Türkiyat* 26 (2020), 92.

⁴⁷ Köseoğlu, *Millî Kültür ve Kimlik*, 17.

⁴⁸ Arıkan, "Küreselleşme ve Milli Kimlik Açısından Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması", 3.

⁴⁹ Sadan, "Kur'an Bağlamında Milli Kimlik ve Dil", 79.

⁵⁰ Işıkkay Gürbüz, "Kadın ve Savaş Perspektifinden Milli Kimlik İnşası 'Millî Savaş Hikâyeleri Ekseninde'", 1818.

⁵¹ Mehriban Qasımova, "İctimai Hareketlerde Milli ve Dini Duyguların Rolü", *Bakü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlimi Mecmuası* 10 (2008), 120.

⁵² İrfan Başkurt, "Din ve Ahlak Eğitiminde Yeni Arayışlar", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2002), 71.

⁵³ Abdulhaluk Çay, "Türk Kültürü ve Kaynakları", *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty* 1/1 (2014), 61.

⁵⁴ Shevchuk vd., "The National Identity and Orthodox Church: The Case of Contemporary Ukraine", 200.

mektedir.⁴⁵ Din, dil, tarih, edebiyat, müzik gibi unsurların bütünü doğrudan millî kültürü meydana getirmektedir. Millî kültür ise millî kimliğin inşasında temel kaynak durumundadır.⁴⁶ Her toplumun inanış ve yaşayış biçimi farklılık gösterdiği için her kültür zorunlu olarak millî hale gelmekte, yani şahsiyet kazanmakta, kimlik sahibi olmakta ve diğerlerinden ayırt edilebilmektedir.⁴⁷ Bu yönüyle millî kültür, millî kimlik inşasının çıkış noktasıdır. Millî kültürün korunması ve aktarılmasıyla yeni nesillerde millî kimliğin inşası mümkün olacaktır. Aynı kimliği taşıyan kişiler toprak, vatan, bayrak gibi değerleri korumak üzere ortak akıl geliştirecektir. Haliyle kültürel mirasın korunum, millî birlik ve beraberliği de her zaman temin edecektir.⁴⁸

Millî kimlik inşası, millî kültür unsurlarının her birinin işe koşulması ile mümkündür. Bu anlamda ulusal kimliğin önemli bir unsuru olan dil, millî kimlik inşasında harç işlevi görerek eski ile yeni arasında köprü vazifesi üstlenmekte, topluma aidiyet duygusu kazandırmakta ve kültür aktarımını sağlamaktadır.⁴⁹ Dil, millî duygu ve değer aktarımında yüklendiği mana ve sergilediği estetikle -yazılı ya da sözlü formuyla- millî kimlik inşasının etkili ve zorunlu bir ögesidir. İkinci olarak, tarih millî şuuru her zaman ayakta tutan, tecrübeye dayalı somut veri sağlayarak ulusun geleceğini şekillendiren temel dinamikler arasında yerini almaktadır. Her milletin tarihsel bir belleğe ve millî bir bilince ihtiyacı vardır.⁵⁰ Geçmişinde zaferlere, fetihlere, mücadelelere ve siyasi başarılarla imza atmış bir milletin bugün yere daha sağlam bastığına şüphe yoktur. Hatta Sadri Maksudi Arsal, bir milletin tarihindeki acıların dahi millî hisleri zayıflatmadığına, bilakis güçlendirdiğine dikkat çekmektedir.⁵¹ Üçüncü bir değer ise, kaynağını Kutsal'ın kendisinden alan ve bu yönüyle diğerlerinden farklılaşan, millî kültürü daha çok manevi yönden geliştiren din olgusudur. Hatta din ve dini değerlerin kültürün en önemli ögesi olduğu, sosyal bilimlerin inkâr edemediği bir gerçekliktir.⁵² Çünkü dinler millet bağıni hem koruyan hem güçlendiren müesseselerdir.⁵³ Bu sebeple dinî bakış açısı, her milletin varlığını anlamlandırarak ve diğer milletlere karşı tavır ve tutum belirleyerek kolektif kimliğe hizmet etmesi yönüyle önemlidir. Bu yönüyle dini kimlik, millî kimlik inşasındaki diğer tüm unsurların birleşimi için de kritik öneme sahiptir.⁵⁴ Zira, diğer unsurlardan farklı olarak onun ilahi kaynaklı olması onun etki gücünü artırmaktadır.

⁴⁵ Sadan, "Kur'an Bağlamında Milli Kimlik ve Dil", 80.

⁴⁶ Haluk Ölçekçi, "Küreselleşme ve İletişimin Milli Kültürlere Etkileri", *Gazi Türkiyat* 26 (2020), 92.

⁴⁷ Köseoğlu, *Millî Kültür ve Kimlik*, 17.

⁴⁸ Arıkan, "Küreselleşme ve Milli Kimlik Açısından Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması", 3.

⁴⁹ Sadan, "Kur'an Bağlamında Milli Kimlik ve Dil", 79.

⁵⁰ Işıkkay Gürbüz, "Kadın ve Savaş Perspektifinden Milli Kimlik İnşası 'Millî Savaş Hikâyeleri Ekseninde'", 1818.

⁵¹ Mehriban Qasimova, "İctimai Hareketlerde Milli ve Dini Duyguların Rolü", *Bakü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlimi Mecmuası* 10 (2008), 120.

⁵² İrfan Başkurt, "Din ve Ahlak Eğitiminde Yeni Arayışlar", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2002), 71.

⁵³ Abdulhaluk Çay, "Türk Kültürü ve Kaynakları", *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty* 1/1 (2014), 61.

⁵⁴ Shevchuk vd., "The National Identity and Orthodox Church: The Case of Contemporary Ukraine", 200.

Din, insandaki kutsiyet duygusunun en önemli kaynağıdır.⁵⁵ Gerek kişisel gerek toplumsal değer üretiminde ve aktarımında önemli bir işlev taşıması sebebiyle, tüm toplumların kimlik kategorileri ile kutsal tasavvuru arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır.⁵⁶ Kozlovets'e göre kimlik olgusu, özünde kutsalı barındırmakta; kendine özgü olağanüstü vasıflarıyla diğer sosyal olgulardan ayrılmaktadır. Bu yönüyle kutsal, millî kimlik inşasının ayrılmaz bir parçasıdır.⁵⁷ Zira, kişinin kimlik arayışı sadece rasyonel şekilde değil, Kutsal'a yönelik referans ile gerçekleşmekte, insanların zihnindeki millî imgeler çoğunlukla dinî bir anlam taşımaktadır. Kimlikteki bu kutsal özü görmek aynı zamanda dinin millî kimlik inşasında önemli bir rolü olduğunu da görmemizi sağlamaktadır.⁵⁸

Millî varlığı korumanın tek dayanağı din olarak görülmekte, toplumun maneviyat tasavvuruna dikkat çekilmektedir.⁵⁹ Ancak geniş bir coğrafyaya hâkim olan ve çok sayıda milletten mensubu bulunan dinlerin millî kimliğe nasıl katkı sağladığı sorusu karşımıza çıkmaktadır. Bu hususta, Hristiyanlığın her yere yayılmış olmasıyla bu din tüm dünyaya hitap etmekte ve hiçbir sınıfa ayırt etmemektedir. Ancak Hristiyanlığın tarihsel ve siyasal boyutuna bakınca millî kültürlerin gelişimini etkilediği, bir topluma millî vasıflar kazandırdığı görülmektedir.⁶⁰ Aynı tespiti İslam için dedoğrulamak mümkün olup İslam tarihinde çok sayıda farklı kültüre, dile, tarihe sahip Müslüman topluluğa rastlamak mümkündür. İslam bu farklılıkları Allah'ın delili olarak sunmakta, yaratılıştaki çeşitliliği vurgulayan hükümler ortaya koymaktadır. Bugün farklı coğrafyalarda hâkim olan İslam dini, her Müslüman toplumun millî kültürünü şekillendiren temel bir değer durumundadır ve birbirinden farklılaşan pratiklerle temsil edilerek millî kültür içerisindeki yerini almaktadır.

Din, aynı millete mensup olan kişiler arasında ortaklık sağladığı gibi aynı dine mensup farklı milletler arasında da ilişki düzenleyici bir işleve sahiptir. Çünkü İslam hükümleri birlik ve beraberliği amaçlamaktadır. Osmanlı devletinde yüzyıllarca kardeşçe yaşayan Arnavut, Boşnak, Arap ve Türk tebaayı bir arada tutan aralarındaki din bağıdır.⁶¹ İslam, kendi mensupları arasında millet bağından ayrı üst bir bağ kurmaktadır. Bu sebeple dinin etkin olduğu kültürlerde, dinî kimliği olmayan grup düşüncesi ve dinin ortak eylemlerde önemsiz olduğu tasavvurunu görmek imkansızdır.⁶² Buna göre geçmişte ve bugün İslam toplulukları arasında yaşanan ayrışmaya sebep olan dinin kendisi değildir. İslam dini birliği emretmesine

⁵⁵ Adem Yerinde, "İstiklal Marşı Özelinde Türk Milletini Güçlü Kılan Dinî ve Millî Değerler", *MANAS Din Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2022), 14.

⁵⁶ İmîl, "Cumhuriyetin Millî Kimlik İnşası ve Dil Özelinde Dini Reformasyon Çabaları", 415.

⁵⁷ Akt: Shevchuk vd., "The National Identity and Orthodox Church: The Case of Contemporary Ukraine", 200; Mykola Kozlovets, *Fenomen Natsional'noji Identychnosti: Vyklyky Globalizatsii (The phenomenon of national identity: Challenges of globalization)* (Zhytomyr: Publishing House of Zhytomyr Ivan Franko State University, 2009).

⁵⁸ Shevchuk vd., "The National Identity and Orthodox Church: The Case of Contemporary Ukraine", 200.

⁵⁹ Cebeci, "Millî Kimlik Bağlamında Din – Kültür İlişkisi", 10.

⁶⁰ Shevchuk vd., "The National Identity and Orthodox Church: The Case of Contemporary Ukraine", 199.

⁶¹ Musa Bilgiz, "Mehmet Akif'de Millî Birlik Düşüncesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2009), 13.

⁶² Mehriban Qasımova, "Millî Kimlik ve Din Olgusu", *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Mecmuası* 9 (2008), 107.

rağmen Müslümanların ayrılığa düşmesi, İslam'dan değil onu anlama ve yaşama yoksunluğundan kaynaklanmaktadır.⁶³ Zira din başka, din anlayışı başkadır. Dolayısıyla din anlayışı dinin kendisini yansıtmayabilmektedir.⁶⁴

İslam ırk, renk, dil farklılığını bizzat tesis ederek⁶⁵ bu farklılıkların milletleri oluşturmasına imkân vermiştir. İslam anlayışında bir milletin diğerine üstünlüğü ya da ırkçı tutum söz konusu değildir. Bu yönüyle İslam farklı unsurları tek bir çatı altında toplamakta ve Kur'an-ı Kerim belli bir ırkın veya toplumun üstünlüğünü değil, tüm insanlığın kardeşliğini vurgulamaktadır.⁶⁶ Bunu yaparken milletlerin varlığını yok saymamakta, aksine milletleri oluşturan unsurları bizzat ortaya koymaktadır. Zira, dil ve ırk Allah'ın varlığına delil olarak sunulmuş bir toplumu millet yapan hususların korunması gerektiğini göstermektedir.⁶⁷ Haliyle insanlık tarihi boyunca çok sayıda milletin var oluşu, yaratılıştaki çeşitliliğin ve ilahi hikmetin temsili durumundadır. Bu sebeple birlik ve beraberlik adı altında toplum içerisindeki dinî, kültürel, etnik farklılıkların görmezden gelinmesi hatta eritilmeye çalışılması, tüm milletlerin tek bir kimlik altında toplanması haklı ve mümkün değildir. Azınlık durumunda olan gruplara dahi içinde yaşadıkları toplumun millî kimliğini dayatmak büyük bir yanılıdır. Çünkü millî kimlik sadece bilişsel bir mesele olmayıp duygusal bağlılıkla ilgilidir.⁶⁸ Ziya Gökalp millî kimliği bir hissiyat meselesi olarak görerek millî kimliğin bir millete verilen haklarla tesis edilemeyeceğini savunmuştur.⁶⁹ Öyle ki Osmanlı Devleti'nde farklı dinlerden oluşan yapı içerisinde herkes eşit vatandaş haline getirilmiş, tüm halkın çocukları aynı okula gitmiş, bu sayede yeni nesiller arasında duygusal bağın kurulması ve Osmanlı kimliğinin inşası amaçlanmıştır.⁷⁰ Ancak gayrimüslimlere tüm hakları verilmiş olsa da, onlar millî kimliği benimseyememişlerdir.⁷¹ Dolayısıyla çokkültürlü toplumlarda grupların kendi kimliğini terk etmesi değil, ırkçılığa dönüşmeyecek düzeyde millî kültürünü ve kimliğini temsil etmesi, ev sahibi olan toplumun millî değerlerine gösterdiği saygı ile İslam'ın birlik ve beraberlik amacına hizmet etmesi beklenmektedir.

Ziya Gökalp dini vurgulayarak "Biz medeniyetçe Avrupalı, harsça Türk olmayız. Hars ise dinî, ahlâkî, bedîî duygularla lisandan ibarettir." demiştir.⁷² Bu durumda Türklere millî benlik kazandıran ve onları bir arada tutan olgulardan biri din olgusudur.⁷³ Bizler hem Türk milletinin hem de İslam ümmetinin mensubu olduğumuz için millî kültür ve İslam dini, Türk toplumunun birlikteliğini sağlayan

⁶³ Bilgiz, "Mehmet Akif'de Milli Birlik Düşüncesi", 22.

⁶⁴ İrfan Erdoğan - Saadet İder, "Türkiye'de Yapılan Barış Konulu Dini Araştırmalar: Bir İçerik Analizi Çalışması", *Mütefekkir* 3/6 (2016), 447.

⁶⁵ Rûm, 30/22.

⁶⁶ Bilgiz, "Mehmet Akif'de Milli Birlik Düşüncesi", 15-16.

⁶⁷ Sadan, "Kur'an Bağlamında Milli Kimlik ve Dil", 91-92.

⁶⁸ Yuen - Mok, "Promoting National Identification through Civic Education: a study of the views of civic educators in Hong Kong", 84.

⁶⁹ Karataş, "Türk Kültürü ve Milli Kimlik Bağlamında 'Kozmopolitizm'", 114.

⁷⁰ Abdulvahap Akıncı, "Osmanlı Devletinde Milli Kimlik İnşasında Okul", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19 (2014), 21.

⁷¹ Karataş, "Türk Kültürü ve Milli Kimlik Bağlamında 'Kozmopolitizm'", 114.

⁷² Ziya Gökalp, *Limni ve Malta Mektupları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1952), I-II/79.

⁷³ Özen, "Türk Milli Kültüründe Değerler ve Değerlerin Milletleşmeye Etkisi", 65.

iki önemli çimento olarak nitelendirilmektedir.⁷⁴ Millî ve dinî kimlik, Türklerde karşılıklı olarak birbirini desteklemektedir. Zira, Türk milleti dinî inancıyla geliştirdiği geleneklerine oldukça bağlıdır.⁷⁵ Bu durumda din, millî kimliği zedelemek ya da zayıflatmak bir yana, Türk kimliğini güçlendiren bir gerçekliktir. Öyle ki Türklerin millî duyguları Müslüman olduktan sonra da değişmemiştir.⁷⁶ Bilakis İslam kimliği ile Türklerin millî bağlılığı din duygusu temelinde daha da pekişmiştir. Buna rağmen günümüzde Türkiye’de millî şuur ile dini şuur ayrıştırılmaya çalışılmaktadır.⁷⁷ Halbuki din, inanan kimsenin diğer gerçekliklere olan bakışını da şekillendiren bir mekanizmadır. Dinîs anlayışla bakabilen kişi, anlam dünyasında milleti üst bir yere konumlandırmaktadır. Bu sebeple, yaratılmış olan tüm varlığı tanrının işareti olarak görenler milletine saygı duyan insanlardır.⁷⁸

Din, millî duyguları harekete geçirirken millî duygular da dinî duygu ve düşünceleri harekete geçirmektedir. Nasıl ki bir millet düşman güçlere karşı mücadele ederken dini ve millî duygular birlikte hareket etmekte ise din, millî kimlikten ve millî kimlikten kaynaklanan güçten destek almaktadır.⁷⁹ Öyle ki İslam adına gerçekleştirilen her yerel gayret ve mücadelede millî kimlik belirginleşmekte, Müslüman Türkler, Avrupalı Müslümanlar gibi nitelemeler karşımıza çıkmaktadır. Hatta bazı milletler dini öylesine içselleştirmiş ve etnik kimlikleri ile bütünleştirmişlerdir ki dinî kimliklerini dışa vuran bir nitelemeye dahi ihtiyaç bırakmamaktadırlar. Filistin halkı bunun en iyi örneği olup Filistinliler İslam kimliğini özümsemiş ve millî kimliğini İslam üzere temellendirmiş bir millet olarak kendini göstermektedir.

Her toplum millî değerlerini koruma ve yaşatma amacını eğitimle karşılamaktadır.⁸⁰ Bu anlamda eğitim hem yenilenme hem de gelenek ve değerlerimizi muhafaza etme aracıdır.⁸¹ Bu durumda kültür aktarımının yanında toplumlar yeni nesillerin millî kimlik inşasında eğitimden de istifade etmektedir. Millî devletler eğitim ve kültür aracılığıyla toplumu diğerlerinden farklı, kendi içinde ise müşterek kılan özelliklere vurgu yapan, kültür ve tarih birliği sağlayan bir kimlik politikası izlemektedir.⁸² Bu hususa eğitim, kültüre kıyasla daha planlı ve kurumsal şekilde sunulduğu için milli duygu ve düşünce gelişimine tümüyle istendik yönde hizmet etmektedir. Bunun sonucu olarak okullar millî kimlik inşasında büyük önem taşımaktadır.⁸³ Çünkü okulda edinilen bir duygu ya da düşünce hayat boyu

⁷⁴ Bayram Kodaman, “Millî ve Dini Bütünlük Zarureti”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13 (2005), 1.

⁷⁵ Merve Avcı - Ali Fuat Arıcı, “Millî kimliğin inşasında geleneğin rolü: Mustafa Kutlu örneği”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 21 (2020), 310.

⁷⁶ Sebahattin Şimşir, “Eski Türklerde Milliyetçilik”, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 8/16 (2013), 232.

⁷⁷ Kodaman, “Millî ve Dini Bütünlük Zarureti”, 3.

⁷⁸ Mevlüt Albayrak, “İnsanlığın Uzun Soluklu Tecrübesi Din-Milliyetçilik İlişkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/2 (2005), 90.

⁷⁹ Albayrak, “İnsanlığın Uzun Soluklu Tecrübesi Din-Milliyetçilik İlişkisi”, 90.

⁸⁰ Cavit Binbaşoğlu, *Eğitime Giriş* (Ankara: Binbaşoğlu Yayınevi, 1968), 78.

⁸¹ Süleyman Hayri Bolay, “21. Yüzyılda Millî Aklın Rehberliğinde Türk Eğitiminin Bazı Meseleleri ve Çözüm Yolları”, *Türkiye Eğitim Dergisi* 2/1 (2017), 17.

⁸² Nevzat Köseoğlu, *Küreselleşme ve Milli Hayat* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2002), 43.

⁸³ Akıncı, “Osmanlı Devletinde Milli Kimlik İnşasında Okul”, 21.

sürebilmektedir.⁸⁴ Bunun üzerine öğrencilerin kendi ülkesine ve halkına bağlılık geliştirmesi için eğitim sürecinde millî kültürel değerlerin aşılması gerekmektedir.⁸⁵ Okullar bu amaca ulaştırmak için en elverişli ortamlardır. Eğitim kurumları, toplumun değerlerini belli bir plan çerçevesinde kazandırarak önemli bir “toplumsal kontrol aracı” olarak iş görmektedir.⁸⁶ Dolayısıyla eğitim sürecinin en başından sonuna kadar, en elverişli ve ilgili araçlarla millî duyarlılığın geliştirilmesi mümkündür. Bu amaçla ilköğretim ders programında millî değerlerin ve kültürün hem devamı hem aktarımı için Türk milletinin benliği ve karakterini bulduğu değerlere yer verilmesi,⁸⁷ ilk ve ortaokulda öğrencilerin millî ve manevi değerleri tanınması ve benimsemesi, liseden mezun olurken bu değerleri yaşam biçimi haline getirmesi,⁸⁸ yükseköğretimde millî kimlik inşasının gerçekleşmesi gerekli görülmektedir.⁸⁹ Dolayısıyla, millî kimlik gelişimi örgün eğitimin her basamağında amaçlanan ve eğitim programında yer bulması gereken bir kazanımdır. İlköğretimden yükseköğretime kadar eğitim sürecinde yer alan çeşitli disiplinler millî kimlik inşasında, kendi ilmi derinliği ve bakış açısı ile bu olguyu dillendirmekte ve delillendirmektedir. Eğitimle edinilen bilgiler zamanla içselleştirilerek kültürel reflekse dönüşmekte, dolayısıyla kültür bireysel eğitimin bir bütünü haline gelmektedir.⁹⁰ Yani millî kültürün gelişimi, eğitimden ve eğitimin millîleştirilmesinden geçmektedir.

Ziya Gökalp millî kimlik oluşumunu engellemek isteyen birilerinin her zaman olacağını, bu konuda duyarlı olmak gerektiğini ifade etmiştir.⁹¹ Neyse ki insan aklı kişisel ve toplumsal gerçeklikleri fark edebilmiş, eğitimi pek çok gaye için kullanmayı bilmiştir.⁹² Bu anlamda okullar bir toplumun diğer toplum ve milletler arasındaki yerini ve statüsünü korumak için ortak mirası aktaran kurumlardır.⁹³ Bir toplumun millî kimlik inşasındaki başarısızlığı, -okul da dahil olmak üzere- eğitim sürecinde yer alan tarafların yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.⁹⁴ Dolayısıyla eğitim kurumları millî kimliği güçlendirdiği gibi doğru kurgulanmadığı takdirde zayıflatabilmektedir. Halil İnalçık, yabancı ülkelerin dilleri ve kültürlerinin okullarda öğretilmesi ile millî kültürümüzün gölgede kaldığını, kendi kültürümüze yabancılaştığımızı; Mehmet Emin Erişirgil de Türkiye’de en zararlı kimselerin okumuş kimselerden çıktığını, bunun ise diğer milletlerde verilen millî eğitimin aksine

⁸⁴ Ahmet Ağaoğlu, “Millî Terbiye”, haz. Şeref Göküş, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 13/2 (2013), 214.

⁸⁵ Anton Vladimirovich Butin vd., “National Identity as a Factor in the Upbringing and Education of Young People”, 2022, 210.

⁸⁶ Halit Ev, “Din Eğitiminin Diğer Din Mensuplarına Karşı Tutumların Oluşumuna Etkisi”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII (2003), 255.

⁸⁷ Özen, “Türk Millî Kültüründe Değerler ve Değerlerin Milletleşmeye Etkisi”, 85.

⁸⁸ MEB, *Türkçe dersi öğretim programı* (Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü, 2019), 3.

⁸⁹ Butin vd., “National Identity as a Factor in the Upbringing and Education of Young People”, 210.

⁹⁰ Başkurt, “Din ve Ahlak Eğitiminde Yeni Arayışlar”, 71.

⁹¹ Karataş, “Türk Kültürü ve Millî Kimlik Bağlamında ‘Kozmopolitizm’”, 114.

⁹² İrfan Başkurt, “İslam Eğitimine Dair Bazı Temel İlkeler”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 9 (2002), 90.

⁹³ Ben Khaled Hadj vd., “Identification of National Identity through Sports and Cultural Activities”, 19/2 (2022), 11.

⁹⁴ Hadj vd., “Identification of National Identity through Sports and Cultural Activities”, 12.

bizdeki kozmopolit eğitimden kaynaklandığını iddia etmektedir.⁹⁵ Böylesi iddiaların doğrulanmasını önlemek üzere bugün örgün öğretimde yer bulan yabancı dilleri, inanç ve kültürleri tümüyle kaldırmak ya da yok saymak yerine çok kültürlü yaşam becerisi kazandırmak için bunlara yer vermek; ancak milli eğitimi öz değerleri içselleştirmeye imkan verecek sağlam temeller üzerine yapılandırmak elzemdir. Haliyle millî terbiye; millî marş, millî tören, millî bayramlar vb. konuların yalnız öğretiminden fazlasını gerektirmekte, vatan ve millet menfaatini içselleştirmiş, bayrak, toprak, dil, din, ordu, marş, tören gibi her bir değerün özünü kavrayabilmiş bireyler yetiştirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Millî kimlik kazanımı günlük yaşam pratiklerine bırakılmayacak kadar mühim, günlük yaşam ise millî kimliğe zarar veren sayısız uyararla donatılmış düzeyde karmaşıktır. Bu sebeple millî kimliğin kurumsallaşması haklı bir çabadır ve bu çaba sürdürülmektedir. Millî kimlik inşasında özellikle sosyal bilimlere ait dersler aktif rol oynamaktadır. Bu konuda Vatandaşlık dersi öğretmenleri millî kimlik inşasını mesleklerinin bir parçası olarak görmekte ve öğrencilerin millî kimlik edinmesine yardımcı olduklarını ifade etmektedirler.⁹⁶ Yine Türkçe dersi ile öğrencilerin millî ve manevi duygu/düşünce geliştirmesi, sosyal, kültürel, tarihi ve ahlaki değerlere önem vermesi amaçlanmaktadır.⁹⁷ Edebiyatın millî kimlik oluşumuna katkıda bulunduğu savunulmakta,⁹⁸ edebi metinlerin millî değerlerin kazandırılması amacıyla yönelik olarak eğitim sürecinde öğretim materyali olarak kullanılması önerilmektedir.⁹⁹ Aynı şekilde gençlerde millî tarihe ilişkin bütüncül bir anlayış ve bu anlayış üzerine temellendirilmiş bir millî kimlik duygusu inşa etmeyi amaçlayan eğitim programları gerekli görülmektedir.¹⁰⁰ Bahsi geçen her bir ders ve içeriğin millî kimlik inşasına katkısı mühim ve elzemdir. Ancak hem kültürün bir parçası hem de Türk milletinin en yüce değerlerinden biri olması yönüyle din olgusunun da inşa sürecinde aktif rol oynaması gerekmekte, bu sebeple millî kimlik inşasında din eğitiminin gerekliği kendini göstermektedir. Ülkemizde yaşanan terör sorunu, millî ekonomiye ve kalkınmaya yapılan iç ve dış müdahaleler, millî değerlere yönelik tahrikler, İslam aleyhinde görüş taşıyan müslümanlar, milletin mevcudiyetini ve sürekliliğini tesis etmede dinin gücünü kabul etmeyen hatta onu bir tehdit unsuru olarak gören seküler anlayıştaki kimseler millî kimlik inşasında dine ve din eğitimine duyulan ihtiyacın ispatı durumundadır. Bu ihtiyacı karşılamak üzere okul öncesi din eğitiminden itibaren ilk ve ortaöğretimde millî değerler din öğretimi müfredatında yer bulmaktadır. 4-6 yaş Kuran kursu öğretim programında vatan, bayrak, millî marş, millî ve tarihi şahsiyetler, tarihi olaylar, millî ve

⁹⁵ Karataş, "Türk Kültürü ve Milli Kimlik Bağlamında 'Kozmopolitizm'", 113-115.

⁹⁶ Yuen - Mok, "Promoting National Identification through Civic Education: a study of the views of civic educators in Hong Kong", 90.

⁹⁷ MEB, *Türkçe dersi öğretim programı*, 8.

⁹⁸ Hilal Akça, "Tarihi Romandan Milli Kimliğe", *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi* 2/4 (2016), 70.

⁹⁹ Hulisi Geçgel - Fatih Kana, "Milli Kültür Teması Öğretimi Bağlamında Ün Anadolu Efsanesi Adlı Eserin İncelenmesi", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 69 (2020), 720.

¹⁰⁰ Butin vd., "National Identity as a Factor in the Upbringing and Education of Young People", 208.

dini bayramlar;¹⁰¹ ilköğretim ve ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde musiki, edebiyat ve mimaride dinin izleri, vatan ve millet sevgisi, Türk İslam sanatları ve mimarisi, Türk İslam kültüründe yer bulan örf ve adetler, Türklerin müslüman oluşu ve Anadolu'da İslam'ın yayılması¹⁰² gibi konular öğrencilerin millî kimlik geliştirmesine doğrudan katkı sunmaktadır. Dolayısıyla millî eğitimde salt dinî ve ahlakî kazanımlar için değil, millî duygu ve değerlerin kazanımı için de dinin kendisinden ve din eğitiminin yararlanılmaktadır. Dinin insan yaşamındaki kapsayıcılığına paralel olarak, din eğitimi de insanoğlunu çocukluktan itibaren her alanda geliştirecek kadar kapsamlı ve bütüncüdür. Din öğretimi kişinin dini yeteneklerini geliştirirken aynı zamanda ona bu yetenekleri ortak toplumsal değerlerle uyumlu biçimde kullanmanın yollarını da göstermektedir.¹⁰³ Ziya Gökalp, "Bütün hayatlarında kuvvetli bir seciye gösteren insanlar, umumiyetle çocukluklarında dinî bir terbiye alanlardır. Çocuklukta din terbiyesi almayanlar, ölünceye kadar şahsiyetsiz kalmaya, iradesiz ve seciyesiz yaşamaya mahkûmdurlar."¹⁰⁴ diyerek din eğitiminin insan yaşamındaki kapsayıcı ve tamamlayıcı rolüne dikkat çekmektedir.

Sonuç

Millî kimlik inşasında din eğitiminin gerekliliğini, dinin millî duygu, düşünce ve değer oluşumundaki etkisi üzerine temellendirmeyi amaçlayan bu araştırma, İslam hükümlerinde yer bulan renk, ırk, dil çeşitliliğinin farklı milletlerin oluşumunda etkin olması referansı ile millî kimliğin İslam ahlak anlayışına uygun olarak aşırılıktan ve üstünlük iddiasından uzak, sağlam temeller üzerine inşa edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Millî kimlik inşasında eğitim, kurumsallığı ve işlevselliği yönüyle siyaset, askerlik gibi diğer inşa araçlarından daha yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Bu amaçla, ülkemizde millî kimlik inşasına doğrudan ya da dolaylı olarak hizmet eden ilköğretim, ortaöğretim ve yüksek öğretim düzeyinde ders ve disiplinler mevcuttur. Türk milletinin dili, dini, tarihi, edebiyatı, sanatı ve kültürü örgün eğitimde farklı ders içerikleriyle yer bularak millî kimlik gelişimine katkı sağlamaktadır.

Din, Türk milletinin kök değerleri arasında yerini almaktadır. Türk İslam kültürü, Türk milletinin İslam dini ile bütünleştiğini ispat eden bir kavramdır. Ancak dini, millî kimlik içerisine konumlandıramayan seküler anlayış çocukları ve gençleri etkisi altına alabilmektedir. Bu durumda dinin millî kimlik inşasında referans olması, din eğitiminin bu amaca doğrudan hizmet etmesi gereklidir. Bu amaçla Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında yer alan vatan, millet, bayrak sev-

¹⁰¹ DİB, *4-6 Yaş Grubu Kuran Kursu Öğretim Programı* (Ankara: DİB Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2022).

¹⁰² MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5. Sınıf Ders Kitabı*; MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf Ders Kitabı*; MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*; MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı* (MEB Yayınları, ts.).

¹⁰³ Recep Kaymakcan - Hasan Meydan, "Demokratik Vatandaşlık ve Din Öğretimi: Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye'de DKAB Dersleri Bağlamında Bir Değerlendirme", *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2010), 37.

¹⁰⁴ Ziya Gökalp, *Makaleler V* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981), 24.

gisi gibi kazanımlar okul öncesinden itibaren din eğitiminde yer almaktadır. Diğer taraftan, din eğitimi ile millî kimlik ilişkisi din eğitimi araştırmalarında çok az oranda yer bulmaktadır. Güncelliđini hiçbir zaman yitirmeyecek olan millî kimlik meselesinin hem dini hem eğitsel boyutuyla bilimsel zeminde temellendirilmesi için din eğitimi araştırmalarında yer bulması önemlidir. Bu sebeple mevcut din öğretileri programlarındaki millî kimlikle ilgili içeriklerin analiz edilmesi, millî değerlerin din ile ilişkilendirildiği yeni içerik üretilmesi ve din eğitiminin muhatabının millî kimlik inşasına ne oranda katkı yaptığını anlamaya yönelik alan araştırmalarının gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Ağaoğlu, Ahmet. "Milli Terbiye". haz. Şeref Göküş. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 13/2 (2013), 211-216.
- Akça, Hilal. "Tarihi Romandan Milli Kimliğe". *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi* 2/4 (2016), 66-87.
- Akıncı, Abdulvahap. "Osmanlı Devletinde Milli Kimlik İnşasında Okul". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19 (2014), 1-24.
- Aktaş, Atilla. "Milliyetçilik Kuramları Bağlamında Ömer Seyfettin'in Hikayelerine Göre türk Kimliğinin Tanımları ve Milli Kimlik Bağları". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 23/2 (2019), 413-439.
- Albayrak, Mevlüt. "İnsanlığın Uzun Soluklu Tecrübesi Din-Milliyetçilik İlişkisi". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/2 (2005), 83-113.
- Arıkan, Metin. "Küreselleşme ve Milli Kimlik Açısından Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 8/2 (2008), 1-8.
- Avcı, Merve - Arıcı, Ali Fuat. "Milli kimliğin inşasında geleneğin rolü: Mustafa Kutlu örneği". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 21 (2020), 305-321.
- Aynacı, Cengizhan. "Küregenleşme: Gençliğin Küreselleşmesi Sürecinde Milli(leşmeyen) Kültür". *Sosyal Sağlık Dergisi* 1/1 (2021), 1-20.
- Başkurt, İrfan. "Din ve Ahlak Eğitiminde Yeni Arayışlar". *İstanbul Ünivesitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2002), 69-100.
- Başkurt, İrfan. "İslam Eğitimine Dair Bazı Temel İlkeler". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 9 (2002), 89-11.
- Bilgiz, Musa. "Mehmet Akif'de Milli Birlik Düşüncesi". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2009), 11-34.
- Binbaşıoğlu, Cavit. *Eğitime Giriş*. Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi, 1968.
- Bolay, Süleyman Hayri. "21. Yüzyılda Millî Aklın Rehberliğinde Türk Eğitiminin Bazı Meseleleri ve Çözüm Yolları". *Türkiye Eğitim Dergisi* 2/1 (2017), 1-21.
- Butin, Anton Vladimirovich vd. "National Identity as a Factor in the Upbringing and Education of Young People". 208-210, 2022.
- Cebeci, Suat. "Milli Kimlik Bağlamında Din - Kültür İlişkisi". *Akademik İncelemeler* 3/2 (2008), 1-11.
- Çay, Abdulhaluk. "Türk Kültürü ve Kaynakları". *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty* 1/1 (2014), 49-66.
- DİB. *4-6 Yaş Grubu Kuran Kursu Öğretim Programı*. Ankara: DİB Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2022.
- Erdoğan, İrfan - İder, Saadet. "Türkiye'de Yapılan Barış Konulu Dini Araştırmalar: Bir İçerik Analizi Çalışması". *Mütefekkir* 3/6 (2016), 445-464.
- Ergöz, Ramazan - Doğan, Oğuz. "Kültürel Bellek Mekanı ve Milli Kimlik Yaratmada Pınarbaşı Ağıtlarının İşlevi". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 47 (2020), 29-43.
- Ev, Halit. "Din Eğitiminin Diğer Din Mensuplarına Karşı Tutumların Oluşumuna Etkisi". *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII (2003), 253-273.
- Geçgel, Hulusi - Kana, Fatih. "Milli Kültür Teması Öğretimi Bağlamında Ün Anadolu Efsanesi Adlı Eserin İncelenmesi". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 69 (2020), 715-734.
- Gelişli, Yücel. "Çocuk Dergilerinde Milli Kimlik ile İlgili Değerlerin Sunuluşu". *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi* 32 (2013), 82-96.
- Gökalp, Ziya. *Limni ve Malta Mektupları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1952.
- Gökalp, Ziya. *Makaleler V*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Hadj, Ben Khaled vd. "Identification of National Identity through Sports and Cultural Activities". *19 19/2* (2022), 11-17.
- İmil, Muhittin. "Cumhuriyetin Milli Kimlik İnşası ve Dil Özelinde Dini Reformasyon Çabaları". *Dini Araştırmalar* 22/56 (2019), 409-428.

- Işıkkay Gürbüz, Ömrüm. "Kadın ve Savaş Perspektifinden Millî Kimlik İnşası 'Millî Savaş Hikâyeleri Ekseninde'". *Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11 (2021), 1810-1822.
- Karataş, Cengiz. "Türk Kültürü ve Millî Kimlik Bağlamında 'Kozmopolitizm'". *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2012), 106-118.
- Kaymakcan, Recep - Meydan, Hasan. "Demokratik Vatandaşlık ve Din Öğretimi: Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye'de DKAB Dersleri Bağlamında Bir Değerlendirme". *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2010), 29-53.
- Kodaman, Bayram. "Millî ve Dini Bütünlük Zarureti". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13 (2005), 1-4.
- Kozlovets, Mykola. *Fenomen Natsional'noji Identychnosti: Vyklyky Globalizatsii (The phenomenon of national identity: Challenges of globalization)*. Zhytomyr: Publishing House of Zhytomyr Ivan Franko State University, 2009.
- Köseoğlu, Nevzat. *Küreselleşme ve Millî Hayat*. İstanbul: Ötügen Yayınları, 2002.
- Köseoğlu, Nevzat. *Millî Kültür ve Kimlik*. İstanbul: Ötügen Yayınları, 2018.
- MEB. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5. Sınıf Ders Kitabı*. MEB Yayınları, 2022.
- MEB. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf Ders Kitabı*, 2023.
- MEB. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*. MEB Yayınları, 2021.
- MEB. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*. MEB Yayınları, ts.
- MEB. *Türkçe dersi öğretim programı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü, 2019.
- Ölçekçi, Haluk. "Küreselleşme ve İletişimin Millî Kültürlere Etkileri". *Gazi Türkiyat* 26 (2020), 79-97.
- Özen, Yener. "Türk Millî Kültüründe Değerler ve Değerlerin Milletleşmeye Etkisi". *Hikmet Yurdu* 7/14 (2014), 59-87.
- Özkan, Recep. *Türk Eğitim Sisteminde Himayeci Değerler: İlköğretim Ders Kitapları Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Özkartal, Mehmet. *İlköğretim Sanat Etkinlikleri Dersinde Dede Korkut Destanı'nın Millî Değerlerin Kazanılmasına Etkisi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Özyurt, Hatice. "Millet Kavramının Anlam Alanı ve Teorik Çerçevesi". *Genç Mütefakkirler Dergisi* 1/2 (2020), 91-135.
- Qasımova, Mehriban. "İctimai Hareketlerde Millî ve Dini Duyguların Rolü". *Bakü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Mecmuası* 10 (2008), 117-131.
- Qasımova, Mehriban. "Millî Kimlik ve Din Olgusu". *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Mecmuası* 9 (2008), 105-110.
- Sadan, Hamza. "Kur'an Bağlamında Millî Kimlik ve Dil". *AKİF Dergisi* 51/2 (2021), 78-93.
- Shevchuk, Dmytro vd. "The National Identity and Orthodox Church: The Case of Contemporary Ukraine". *Ethics & Bioethics* 12/3-4 (2022), 199-211.
- Süleymanoğlu Kürüm, Rahime - Gençkal Eroler, Elif. "Spatial Constructions of Homeland in Turkish National Identity: Exclusion and Inclusion of Europe". *Uluslararası İlişkiler* 20/77 (2023), 17-33.
- Şahin, Ahmet Metehan. "Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Hikâyelerinde Millî Kimlik İnşası". *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi* 5/10 (2019), 275-292.
- Şahnagil, Sinem. "Küreselleşmeye Karşı Ulus Devlet: Millî Kimliğin Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme". *Balıkesir Üniversitesi The Journal of Social Science Institute* 19/36-1 (2016), 605-624.
- Şimsir, Sebahattin. "Eski Türklerde Milliyetçilik". *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 8/16 (2013), 229-244.
- Verdugo, Richard R. - Milne, Andrew. *National Identity Theory and Practice*. Charlotte: Information Age Publishing, 2016.
- Yeniçeri, Özcan. *Küreselleşme Karşısında Milliyetçilik ve Kimlik*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2005.
- Yerinde, Adem. "İstiklal Marşı Özelinde Türk Milletini Güçlü Kılan Dinî ve Millî Değerler".

- MANAS Din Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2022), 7-32.
- Yıldız, Recep - Demir, Sakine. "Milli Kimliğin Oluşumunda Zihniyet". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/8 (2003), 1-25.
- Yıldız, Süleyman. "Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği". *Milli Folklor* 74 (2007), 9-16.
- Yılmaz, Mehmet - Duman, Tayyip. "TRT Çocuk Dergisi'nde Milli Bir Değer Olarak 'Vatan - Vatanseverlik' Değeri". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 7/2 (2018), 639-657.
- Yuen, Timothy Wai Wa - Mok, Francis Ka Tung. "Promoting National Identification through Civic Education: a study of the views of civic educators in Hong Kong". *Citizenship, Social and Economics Education* 13/2 (2014), 82-92.